

Regelink
Ecologie & Landschap

Mitigatieplan gewone dwergvleermuis

Wijndaelerstrip en Schapenatjesduin te Kijkduin – Den Haag

In het kader van de Flora- en faunawet

Colofon

Tekst, foto's en samenstelling	V. Nederpel
In opdracht van	Gemeente Den Haag
Naam opdrachtgever	J. Quaedflieg
Rapportnummer	RA16469-01
Status rapport	Definitief
Datum oplevering rapport	28 december 2016
Aantal pagina's	40
Collegiale toets	T.P. Molenaar
Wijze van citeren	Nederpel, V. , 2016. Mitigatieplan gewone dwergvleermuis Wijndaelerstrip en Schapenatjesduin te Kijkduin – Den Haag. In het kader van de Flora- en faunawet. Rapport RA16469-01, Regelink Ecologie & Landschap, Mheer.

Regelink
Ecologie & Landschap

Regelink Ecologie & Landschap

Papenweg 5
6261 NE Mheer
085-7737676
info@regelink.net
www.regelink.net

Lid Netwerk Groene Bureaus

Inhoudsopgave

---

1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Doel	5
1.3 Leeswijzer	6
2. Huidige situatie	7
2.1 Ligging ontwikkelgebieden	7
2.2 Beschermden soorten	8
3. Ingreep	10
3.1 Omschrijving ingreep	10
3.2 Belang van de ingreep	11
3.3 Alternatievenafweging	12
4. Mitigerende maatregelen	14
4.1 Alternatieve tijdelijke verblijfplaatsen gewone dwergvleermuis	14
4.2 Alternatieve permanente verblijfplaatsen gewone dwergvleermuis	16
4.3 Behoud van essentiële gebiedsfuncties gewone dwergvleermuis	20
4.4 Aangepaste werkwijze	21
4.5 Periode	22
4.6 Overige maatregelen	23
5. Bronnen	25
5.1 Literatuur	25
5.2 Websites	25
Bijlage 1. Natuurwetgeving	26
Flora- en faunawet	26
Wet natuurbescherming	29
Natuurnetwerk Nederland	33
Wet dieren	33
Bijlage 3. Kaartweergave resultaten vleermuisonderzoek	34

Bijlage 4. Suggesties plaatsing tijdelijke verblijfplaatsen	35
Bijlage 5. Suggesties plaatsing permanente verblijfplaatsen	37
Bijlage 6. Tabel (indicerende) werkperioden	39

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In opdracht van Gemeente Den Haag is door Regelink Ecologie & Landschap een ecologisch onderzoek uitgevoerd op diverse terreinen gelegen te Kijkduin (Nederpel, V, 2016). Van deze terreinen, te weten Schapenatjesduin, Waldeck, Wijndaelerstrip en Uitbreiding Internationale School is aanwezigheid van en gebruik door vleermuizen en buizerd onderzocht.

Aanleiding van dit onderzoek is het voornemen om in het plangebied diverse aanwezige ecotopen/ landschapsonderdelen te verwijderen, het terrein bouwrijp te maken en nieuwbouw te realiseren. Onderhavig mitigatieplan heeft alleen betrekking op de terreinen Schapenatjesduin en Wijndaelerstrip. In deelgebied Uitbreiding Internationale School zijn geen beschermde waarden aangetroffen en de ontheffing van deelgebied Waldeck wordt aangevraagd door de ontwikkelaar die deze grond in eigendom heeft. Bij het genoemde onderzoek werden in deelgebied Schapenatjesduin en Wijndaelerstrip vaste rust- en verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) vastgesteld. Tevens is de groenstrook langs de Ockenburghstraat bij deelgebied Schapenatjesduin in gebruik als essentieel foerageergebied en essentiële vliegroute voor gewone dwergvleermuis.

Deze diersoorten zijn beschermd onder de Flora- en faunawet en per 1 januari 2017 ondergebracht onder de Wet natuurbescherming. In het kader van de zorgplicht (artikel 2 van de Flora- en faunawet) en het voorkomen van overtreding van verbodsbepalingen uit de Flora- en faunawet moeten bij de geplande ingrepen voor de gewone dwergvleermuis mitigerende maatregelen worden getroffen. Dat zijn maatregelen die erop gericht zijn negatieve effecten op de soorten zoveel mogelijk te voorkomen dan wel te verzachten. Daarna dient een ontheffing aangevraagd te worden.

1.2 Doel

De voorliggende rapportage beschrijft de handelingen die moeten worden uitgevoerd om negatieve effecten op de gewone dwergvleermuis zoveel mogelijk te voorkomen dan wel te verzachten. Het rapport beantwoordt de volgende vragen:

- In welke periode dient de ingreep te worden uitgevoerd om negatieve effecten op gewone dwergvleermuis zoveel mogelijk te voorkomen?
- Welke aanpassingen in de werkwijze tijdens de ingreep kunnen negatieve effecten op gewone dwergvleermuis zoveel mogelijk voorkomen?
- Welke voorwaarden moeten aan de ingreep gesteld worden om de functionaliteit van het leefgebied voor de gewone dwergvleermuis te behouden?

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de huidige situatie in het plangebied voor de voorgenomen ingreep beschreven. De ingreep en het belang van de ingreep worden omschreven in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 worden de te nemen mitigerende maatregelen gepresenteerd. Tevens is een overzicht van de gebruikte bronnen opgenomen (hoofdstuk 5). In Bijlage 1 wordt het toetsingskader, de Flora- en faunawet en de Wet natuurbescherming toegelicht.

Bij het opstellen van deze rapportage is uitgegaan van de definities zoals weergegeven op de website van Regelink Ecologie & Landschap¹.

---

¹ <http://www.regelink.net/kenniscentrum/definities-vleermuizenonderzoek/>

2. Huidige situatie

2.1 Ligging ontwikkelgebieden

De betreffende ontwikkelgebieden, Schapenatjesduin en Wijndaelerstrip zijn gelegen in Kijkduin, gemeente Den Haag (provincie Zuid-Holland). In Figuur 1 is de begrenzing van het plangebied met rood aangegeven.

Figuur 1. Ligging van het plangebied, met de begrenzing in rood aangegeven. © Dienst voor het kadaster en de openbare registers, Apeldoorn, 2016

Het plangebied wordt aan de zuidzijde begrensd door de Wijndaelerweg, aan de westzijde door het terrein van de Internationale School Den Haag, aan de noordzijde door bebouwd gebied van Kijkduin, en aan de oostzijde door de Ockenburghstraat.

De twee verschillende deelgebieden laten zich als volgt beschrijven:

Wijndaelerstrip

Een parkeerplaats met verharding, omgeven door een smalle strook met bomen en struwelen. Er zijn diverse grotere populieren (*Populus spec.*) aanwezig. Lokaal bevat een boom een zichtbare holte of scheur.

Voormalig sportpark Schapenatjesduin

Dit deelgebied heeft een grote oppervlakte, waarvan een groot aandeel bestaat uit de voormalige sportvelden. Deze worden nu niet of zeer extensief beheerd, waardoor er ruig kruidenrijk grasland is ontstaan. Tussen en rond de sportvelden zijn stroken bomen en struweel aanwezig, met ondergroei

van heesters en kruiden. De bomen lijken op basis van een visuele inspectie in goede staat, met slechts een enkele holte.

Het voormalig verenigingsgebouw is men voornemens in januari 2017 te slopen. Hierin zijn geen beschermde natuurwaarden aangetroffen.

2.2 Beschermde soorten

Uit het uitgevoerde veldonderzoek, voorgegaan door de voorstudie (Antea, 2016) is een compleet beeld verkregen van de aanwezige en te verwachten beschermde soorten. Hieronder wordt een samenvatting gegeven van de beschermde soorten en de effecten van de ingreep op deze soorten (zie ook Bijlage 3):

Grondgebonden zoogdieren

De ontwikkelgebieden maken onderdeel uit van een groter foerageergebied van de egel (*Erinaceus europaeus*), vos (*Vulpes vulpes*) en konijnen (*Oryctolagus cuniculus*).

Vleermuizen

- De ontwikkelgebieden hebben een foerageerfunctie voor gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*), laatvlieger (*Eptesius serotinus*) en rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*). De groenstrook met bomen en struiken langs de Ockenburghstraat, langs Schapenatjesduin, is essentieel foerageergebied voor de plaatselijke gewone dwergvleermuizen. Gezien de geringe aantallen foeragerende ruige dwergvleermuizen, rosse vleermuizen en laatvliegers en een ruim aanbod aan foerageermogelijkheden in de omgeving mag worden aangenomen dat het geen essentieel foerageergebied betreft voor deze soorten.
- Gedurende het veldonderzoek is een vliegroute waargenomen vanaf de woningen aan de overzijde van de Ockenburghstraat richting de ontwikkelgebieden, lopend langs de groenstrook langs de Ockenburghstraat onder andere langs ontwikkelgebied Schapenatjesduin. Deze vliegroute is essentieel voor de plaatselijke gewone dwergvleermuizen.
- Van gewone dwergvleermuis zijn vier paarverblijfplaatsen (drie aan de randen van Schapenatjesduin en één in een boom aan de Wijndaelerstrip) en drie baltsterritoria (twee op Schapenatjesduin en één op Wijndaelerstrip) vastgesteld.
- Paarverblijfplaatsen van dwergvleermuizen kunnen dienst doen als winterverblijfplaatsen.
- Van andere vleermuissoorten zijn geen vaste rust- en verblijfplaatsen vastgesteld.
- In het projectgebied zijn geen geschikte winterverblijfplaatsen voor grotere aantallen vleermuizen aanwezig.
- Het ontwikkelen van de gebieden leidt tot het verloren gaan van vaste rust- en verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis. Dit is in sommige gevallen door het bouwrijp

maken van de gebieden, waarbij bomen verwijderd worden. In andere gevallen in de gebruiksfase door toename van verlichting en gebiedsgebruik.

- Op basis van de in ontwikkelgebieden waargenomen aantallen vleermuizen, hebben de geplande werkzaamheden geen effect of de gunstige staat van instandhouding op nationaal niveau.

Algemene broedvogels

Het projectgebied vormt een geschikt leefgebied voor algemene (broed)vogels, ten tijde van de werkzaamheden is het projectgebied minder geschikt als leefgebied.

Jaarrond beschermde vogels

Naar aanleiding van het onderzoek naar buizerd, bleek dat in de ontwikkelgebieden Schapenatjesduin en Wijndaelerstrip geen vaste rust- of verblijfplaats noch een beschermde gebiedsfunctie voor jaarrond beschermde vogels aanwezig is.

Amfibieën

Er zijn geen zwaarder of strikt beschermde amfibieën vastgesteld, wel de gewone pad (*Bufo bufo*).

Gezien de algemene soorten egel, vos, konijn en gewone pad zijn opgenomen in het vrijstellingsbesluit voor ruimtelijke ingrepen (tabel 1 Flora en Faunawet en vrijstellingsbesluit provincie Zuid-Holland onder Wet natuurbescherming) zijn aanvullende maatregelen voor deze soorten niet nodig.

3. Ingreep

3.1 Omschrijving ingreep

Gemeente Den Haag is voornemens om woning ontwikkeling te laten plaatsvinden in Schapenatjesduin en Wijndaelerstrip. Hiertoe worden sommige van de aanwezige ecotopen verwijderd om nieuwbouw te realiseren. De visie van de nieuwbouw is ‘wonen in het groen’, waardoor er ruimte en aandacht is voor de landschappelijke inpassing. De opbrengsten van de ontwikkelingen worden geïnvesteerd in de versterking van groen en ecologie in de omgeving (Landschappelijk Raamwerk).

Ingrepen die in de gebieden voorgenomen zijn, bestaan voornamelijk uit:

- Een deel van de bomen die binnen het projectgebied staan worden gekapt.
- Lokaal wordt lage vegetatie verwijderd.
- De verharding wordt verwijderd.
- Het clubgebouwtje in Schapenatjesduin wordt gesloopt.
- Zo nodig grondverzet zoals aanbrengen voorbelasting en graven vernatting met natuurlijke oever (Schapenatjesduin).
- Creëren doorsteekjes door de groenstrook langs de Ockenburghstraat.
- Voor de nieuwbouwoontwikkeling worden verschillende typen woningen gebouwd (grondgebonden en appartementen).
- Aanbrengen van beplanting langs de aan te leggen infrastructuur en woningen.

De start van het bouwrijp maken en verwijderen van beplanting (zonder beschermde waarden) vangt aan in maart 2017. De oplevering van de ontwikkelingen staat gepland voor de zomer 2020 (Projectdocument Kijkduin).

De genoemde ingrepen, maar ook de gebruiksfase van de nieuwbouw, heeft een voorzienbaar negatief effect op de plaatselijke gewone dwergvleermuizen. Per ontwikkellocatie zijn deze als volgt te beschrijven:

Schapenatjesduin

Bij sloop van het clubgebouw en verwijdering van de beplanting tussen de sportvelden in, zijn geen beschermde natuurwaarden in het geding. Voor het creëren van een doorgang voor het sloopverkeer op de plek van de huidige trap opgang in de groenstrook langs de Ockenburghstraat, is een negatief effect redelijkerwijs uit te sluiten. Dit omdat er geen verlichting wordt toegepast, er alleen lage beplanting wordt verwijderd en het kronendak intact blijft én er gebruik wordt gemaakt van een bestaande doorgang. Het creëren van meerdere doorgangen in de groenstrook langs de

Ockenburghstraat kan leiden tot fragmentatie van essentiële gebiedsfuncties en verstoring door licht. Deze aantasting van de essentiële gebiedsfuncties wordt in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt.

Tevens is voorzienbaar dat tijdens de bouwfase van de nieuwbouw, als mede de opeenvolgende gebruiksfase verstoring optreedt voor de aangetroffen drie paarverblijfplaatsen en twee baltsterritoria van gewone dwergvleermuizen. Indien een doorgang wordt gecreëerd op de locatie van, of andere vorm van verwijdering van de betreffende boom/ bomen waar een paarverblijfplaats is aangetroffen, wordt deze vaste rust- en verblijfplaats aangetast. Beide vormen van aantasting van de vaste rust- en verblijfplaatsen wordt in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt.

Wijndaelerstrip

In ontwikkellocatie Wijndaelerstrip is één paarverblijfplaats en één baltsterritorium van gewone dwergvleermuis aangetroffen. Van deze gebiedsfuncties wordt voorzien dat deze op twee manieren aangetast kan worden. De boom waar het paarverblijf in zit, staat genomineerd om in maart 2017 verwijderd te worden om ruimte te maken voor de geplande nieuwe situatie. Hierdoor gaat een vaste rust- en verblijfplaats van gewone dwergvleermuis verloren. Voor deze verblijfplaats heeft vervolgonderzoek plaatsgevonden naar gebruik in de winterperiode. Hierbij is geen gebruik in de winterperiode waargenomen.

Het baltsterritorium heeft een bijbehorende paarverblijfplaats welke niet exact bepaald kon worden bij het onderzoek. Indien de paarverblijfplaats niet verwijderd wordt, is voorzien dat deze in functionaliteit wordt aangetast door de bouw en gebruiksfase. Ook deze vaste rust- en verblijfplaats van gewone dwergvleermuis gaat verloren.

De aantasting van de vaste rust- en verblijfplaatsen wordt in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt.

Overige gebiedsfuncties zijn niet aangetroffen en derhalve redelijkerwijs uitgesloten van het ondergaan van een negatief effect.

3.2 Belang van de ingreep

In het projectgebied maakt het huidige gebruik plaats voor wonen, tuin, maatschappelijk, groen en verkeer. De wijziging van gebruik valt onder ruimtelijke inrichting en ontwikkeling.

De Flora- en faunawet hanteert een aantal belangen waar een ingreep onder kan vallen, welke zijn opgenomen in het vrijstellingsbesluit (artikel 2, lid 3 van het besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten). Onderhavige ingreep valt onder het volgende belang:

- e. Dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten
- j. De uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

3.3 Alternatievenafweging

Voor de ontwikkeling zijn geen alternatieven beschikbaar die negatieve effecten op beschermde soorten compleet voorkomen. Naast het nemen van de in deze rapportage aanbevolen mitigerende maatregelen, is het uitgangspunt van de planvorming dat een landschappelijke en ecologische versterking van Kijkduin Binnen wordt gefinancierd uit de opbrengsten van de ontwikkelingen.

De gebiedsontwikkeling Kijkduin, en daarbinnen de aangewezen ontwikkelvelden, is het resultaat van een uitgebreid en zorgvuldig besluitvormingsproces. De stad Den Haag groeit sterk, en deze groei zet zich naar verwachting ook de komende periode door. De bestuurlijke keuze om de verdichtingsopgave geconcentreerd en binnenstedelijk op te vangen, is toegelicht in de Structuurvisie Den Haag (RIS 129201/2005). Binnen de Structuurvisie is een integrale afweging gemaakt en zijn de gebieden in Den Haag aangewezen die het meest geschikt zijn voor deze verdichtingsopgave. De ruimtelijke locatie-specifieke kwaliteiten worden benut om de verdichting een eigen karakter mee te geven. In het onderhavige plan is dat de internationale kustzone met de badplaats Kijkduin en de landschappelijke overgang tussen zee, kust, binnenduinrand en landgoedbos. In de structuurvisie beschrijft het bestuur de kwaliteiten van Kijkduin, welke als uitgangspunt dienen voor de verdere gebiedsuitwerking in het Masterplan Kijkduin: “verdichting met behoud en zo mogelijk, versterking van het attractieve hoogwaardige landschap”.

Dit Masterplan (RIS 164056/2009) heeft de ambities, uitgangspunten en randvoorwaarden geformuleerd voor de ontwikkeling van Kijkduin Binnen en Bad. De locaties in dit onderzoek zijn onderdeel van Kijkduin Binnen. De opgave in Kijkduin is een aantrekkelijke woon- en recreatieomgeving met een grote ruimtelijke en ecologische kwaliteit. Deze opdrachten zijn in het Masterplan Kijkduin vertaald in een geconcentreerde binnenstedelijke verdichting. Dit proces, waarin de locaties zijn aangewezen voor verdichting en versterking van het landschap, is tot stand gekomen in een intensief samspraakproces met bewoners, ondernemers, natuurverenigingen, provincie, hoogheemraadschap en andere belanghebbenden. Tevens is het voorkeursalternatief van geconcentreerde binnenstedelijke verdichting gekozen op basis van een met het Masterplan Kijkduin opgestelde plan-MER, waarin de milieueffecten van alternatieven in beeld zijn gebracht.

Een landschappelijk raamwerk dat het gehele gebied draagt en structureert, vormt de basis waarbinnen de ontwikkelvelden zijn gesitueerd. De locaties zijn zorgvuldig gekozen; gebieden welke nu de minste ecologische kwaliteit bezitten, zoals sportvelden en parkeerterreinen, worden ingezet voor de verdichtingsopgave. De opbrengsten uit deze ontwikkeling worden geïnvesteerd in het landschappelijk raamwerk (op basis van een kostenneutrale ontwikkeling) en de openbare ruimte binnen de ontwikkelvelden (passend bij de ecologische en groene kwaliteiten van de binnenduinrand).

Om de ontwikkeling planologisch-juridisch mogelijk te maken is in 2014 het bestemmingsplan Kijkduin-Ockenburgh vastgesteld (RIS 290298/2014 en 277378/2014). De locaties Wijndaelerstrip en Schapenatjesduin zijn hierin opgenomen met een wijzigingsbevoegdheid naar wonen. De ontwikkelingen op de locaties zijn onderbouwd met een bijbehorende milieueffectrapportage.

Op 1 november 2016 heeft het bestuur het Projectdocument Kijkduin (RIS 295383/2016) en bijbehorende grondexploitatie vastgesteld. Hierin is de realisatie van de ontwikkeling mogelijk gemaakt en zijn de investeringen in het landschap geborgd.

Het wijzigingsplan voor de locatie Wijndaelerstrip (bestemmingsplan Wijndaelerweg, RIS 295381/2016) is op 1 november 2016 door het bestuur vrijgegeven voor inspraak. De planologisch-juridische procedure voor de locatie Schapenatjesduin wordt in 2017 gestart.

4. Mitigerende maatregelen

Negatieve effecten op gewone dwergvleermuis en broedvogels kunnen ontstaan doordat bij de voorgenomen ingreep vaste rust- en verblijfplaatsen en essentiële gebiedsfuncties verwijderd of verstoord worden. Deze effecten leiden tot overtreding van de Flora- en faunawet (art. 11) en Wet natuurbescherming (art. 3.5 uit Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn).

In dit hoofdstuk is aangegeven welke maatregelen genomen dienen te worden om schade aan deze beschermde soorten zoveel mogelijk te voorkomen dan wel te beperken. Hierbij wordt de Soortenstandaard gewone dwergvleermuis (RVO, 2014) gevolgd. Werken conform de eisen uit deze standaard geeft een grote mate van zekerheid dat de mitigerende maatregelen van voldoende kwaliteit zijn om overtreding van de Flora- en faunawet zoveel mogelijk te voorkomen.

Voor de plaatsing van alternatieve verblijfplaatsen wordt verwezen naar Bijlage 4, waar suggesties zijn gedaan aan hand van de waargenomen functies.

4.1 Alternatieve tijdelijke verblijfplaatsen gewone dwergvleermuis

- Om de periode tot voltooiing van de nieuwbouw te overbruggen worden in de directe omgeving van de oorspronkelijke verblijfplaatsen vleermuiskasten opgehangen die aantoonbaar geschikt zijn als verblijfplaats voor gewone dwergvleermuizen. Voor elke aan te tasten of te verwijderen verblijfplaats worden minimaal vier alternatieve verblijfplaatsen aangebracht die voor minimaal eenzelfde aantal gewone dwergvleermuizen dezelfde functie kunnen vervullen als de oorspronkelijke plaats.

Gezien er op Schapenatjesduin drie paarverblijfplaatsen en twee baltsterritoria (waar ook een paarverblijfplaats bij hoort, maar niet exact vastgesteld is) van gewone dwergvleermuis verloren gaan, worden er twintig tijdelijke alternatieven geplaatst in dit gebied.

Gezien er op Wijndealerstrip één paarverblijfplaats en één baltsterritorium (waar ook een paarverblijfplaats bij hoort, maar niet exact vastgesteld is) verloren gaan, worden hier acht tijdelijke alternatieven geplaatst.

De gemeente heeft toegezegd dat de tijdelijke verblijfplaatsen aanwezig blijven, ook als de permanente verblijfplaatsen in de nieuwbouw gerealiseerd zijn.

- Volgens de soortenstandaard gewone dwergvleermuis kunnen de vervangende verblijfplaatsen het beste van 'model A' zijn bij tijdelijke vervanging van paarverblijfplaatsen van één of enkele dieren. Model A betreft: een kleine kast (50 centimeter hoog, 20-30 centimeter breed, 1 - 2 compartimenten). Losse vleermuisdraamkasten van bijvoorbeeld Schwegler 1FF, Vivara Oekraïne of type 'Boshamer' zijn voorbeelden van toe te passen tijdelijke verblijfplaatsen. Het aanbieden van verschillende type kasten biedt een divers aanbod aan alternatieven.

Figuur 2. Een voorbeeld van tijdelijke voorzieningen, zoals hier type 'boshamer' kasten toegepast zijn.

- De kasten worden binnen 100 m en maximaal 200 m van de oorspronkelijke verblijfplaats (zie Nederpel, V. 2016), en buiten de invloedssfeer (>25 m.) van de werkzaamheden geplaatst.
- De kasten worden zo opgehangen dat deze verschillende microklimaten aanbieden (bijvoorbeeld door een cluster van kasten op te hangen met verschillende expositie ten opzichte van de zon).
- De kasten worden opgehangen op een locatie die vergelijkbaar is met of van betere kwaliteit is dan de oorspronkelijke situatie wat betreft hoogte (minimaal 3 m hoogte), vrije aanvliegroute en duisternis (afscherming van verlichting). Daarnaast worden de kasten zo opgehangen dat deze vrij zijn van verstoring en buiten bereik van predatoren hangen.
- Om ervoor te zorgen dat de vleermuizen voldoende tijd hebben om de nieuw aangeboden vleermuiskasten te ontdekken wordt rekening gehouden met een gewenningsperiode van minimaal zes maanden voorafgaande aan het paarseizoen (dat loopt van augustus – september). De tijdelijke voorzieningen worden voor half februari aangebracht.
- De paarverblijfplaats van gewone dwergvleermuis in de boom aan de Wijndaelerstrip staat op de nominatie om maart 2017 verwijderd te worden. Gebruik gedurende de winterperiode is van deze verblijfplaats uitgesloten door de aanvullende gebiedsbezoeken. Er worden voor deze verblijfplaats vier geschikte alternatieven geplaatst voor half februari 2017, welke aanwezig blijven. Gezien de verblijfplaats als paarverblijfplaats gebruikt wordt, zijn er ruim voor de paarperiode voldoende alternatieven beschikbaar. Door de boom in maart te verwijderen, is er alleen geen sprake van een overlap in de oorspronkelijke en de tijdelijke alternatieve verblijfplaats.

- De tijdelijke voorzieningen worden niet verwijderd, ook niet na voltooiing van de permanente verblijfplaatsen.

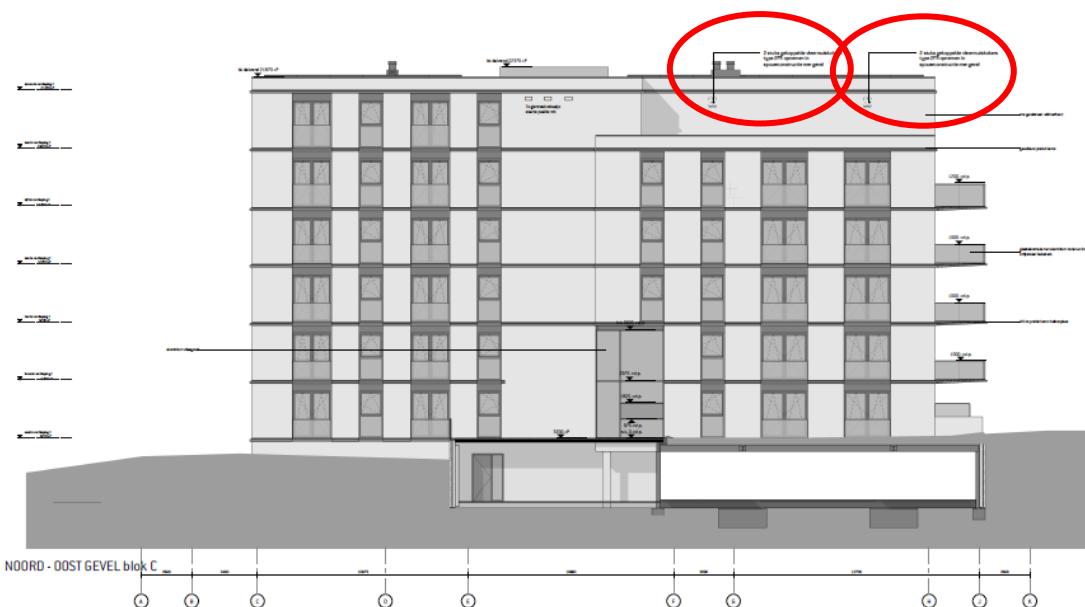
In Bijlage 4 is een suggestie voor locaties van tijdelijke verblijfplaatsen weergegeven.

4.2 Alternatieve permanente verblijfplaatsen gewone dwergvleermuis

- Voor elke aan te tasten of te verwijderen verblijfplaats worden minimaal vier alternatieve permanente verblijfplaatsen aangebracht die voor minimaal eenzelfde aantal gewone dwergvleermuizen dezelfde functie kunnen vervullen als de oorspronkelijke verblijfplaats. Gezien er op Schapenatjesduin drie paarverblijfplaatsen en twee baltterritoria van gewone dwergvleermuis verloren gaan, worden daar minimaal twintig permanente alternatieven geplaatst/ aangebracht te worden/ toegankelijk gemaakt.

Gezien er op Wijndaelerstrip één paarverblijfplaats en één baltsterritorium verloren gaan, worden hier acht permanente alternatieven geplaatst/ aangebracht te worden/ toegankelijk gemaakt.

- Voor gebied Wijndaelerstrip is de onderstaande optie uitgewerkt en akkoord bevonden door de belegger. In de gevel van de bovenste etage worden geschakelde vleermuiskasten aangebracht in appartement gebouw C (zie rode cirkels in Figuur 3).

Figuur 3. Het voorlopig ontwerp van de gevel van appartementgebouw C, met twee maal twee geschakelde kasten in de gevel van de bovenste verdieping (rode cirkels)

In de overige twee appartement gebouwen op Wijndaelerstrip worden twee maal drie gierzwaluw kasten gerealiseerd.

Naast de Wijndaelerstrip wordt in een ander ontwikkelgebied onder regie van de gemeente, de Uitbreiding Internationale School, een nieuwbouw gerealiseerd volgens het principe van

'natuurinclusief bouwen'. Alhier worden, zonder verplichting ten gevolgen van de natuurwetgeving, vleermuisvoorzieningen gerealiseerd in de nieuwbouw. Permanente alternatieven voor het verlies/ aantasting van het baltsverblijf van de gewone dwergvleermuis worden alhier aangeboden.

- In deze fase van de ontwikkelingen van Schapenatjesduin is nog geen voorlopig ontwerp van de woningontwikkeling met inbegrip van de permanente voorzieningen beschikbaar. De voorzieningen zullen in een latere fase moeten worden opgenomen in de ontwerpen en het bouwplan en zo nodig in het kavelpaspoort. Hierbij wordt geadviseerd ieder te ontwikkelen gebouw uit te rusten met mogelijke verblijfplaatsen.

De voorwaarden voor het functioneren van de permanente voorzieningen zijn:

- Gewone dwergvleermuizen hebben de tijd nodig om aan nieuwe verblijfplaatsen te wennen. Gedurende deze gewenningsperiode moeten zowel de tijdelijke alternatieven als de nieuwe permanente alternatieven beiden aanwezig zijn. Gezien de tijdelijke alternatieve verblijfplaatsen niet worden verwijderd, is er geen sprake van een gewenningsperiode minimaal 6 maanden (waarbij alleen de maanden april tot en met oktober meetellen).
- De permanente verblijfplaatsen worden binnen 100 à 200 meter van de oorspronkelijke verblijfplaats gerealiseerd. Zo vindt de plaatsing binnen het kerngebied van de groep plaats. De verblijfplaats dient (voor zover nog relevant) buiten de invloedssfeer (>25 m.) van de activiteiten geplaatst te worden.
- De permanente verblijfplaatsen worden op een locatie gecreëerd, die gelijk is aan of beter van kwaliteit is dan de oorspronkelijke situatie wat betreft hoogte (minimaal 3 meter hoogte), aanlegroute en vrije vliegruimte en de locatie is vrij van kunstlicht, vrij van verstoring en buiten bereik van predatoren.
- Vleermuizen hebben een voorkeur voor verblijfplaatsen welke met hun opening naar het zuidwesten/ zuiden gericht is. Omdat het aanbod van verschillende microklimaten de kansen op gebruik van alternatieven vergroot, kan een deel (50%) van de aan te bieden verblijfplaatsen een andere zonne exponent hebben.
- De permanente verblijfplaatsen worden allen inwendig in het gebouw geplaatst (als onderdeel van de bouwstructuur). De permanente verblijfplaatsen dienen geïntegreerd te zijn in het bouwplan/ kavelpaspoort.
- De permanente verblijfplaatsen worden gespreid over de gebouwen aangebracht, net zoals de oorspronkelijke verblijfplaatsen verspreid over het gebied aanwezig zijn.

In Bijlage 5 is een suggestie voor locaties van permanente verblijfplaatsen weergegeven.

Voorbeelden permanente verblijfplaatsen

Verblijfplaatsen realiseren in een spouwmuur

- Duurzame potentiële verblijfplaatsen kunnen in een spouwmuur worden gerealiseerd door deze toegankelijk en geschikt te houden voor vleermuizen. Het Bouwbesluit staat dit toe. Spouwmuren zijn onder meer geschikt als de gewone dwergvleermuis, afhankelijk van de temperatuur, de keuze heeft om of aan de zijde van de buitenmuur of aan de zijde van de binnenmuur te zitten. Is de vrije ruimte tussen isolatiemateriaal (inclusief platen) en de buitenmuur minder dan 1,5 tot 2 centimeter dan raken ze altijd de buitenmuur, hetgeen niet gunstig is omdat ze zich dan niet kunnen verplaatsen binnen deze ruimte. In nieuwbouw kunnen invliegopeningen worden gecreëerd door middel van stootvoegen van 1,5 tot 2 centimeter breed, bij voorkeur op minimaal 3 meter hoogte en moeten juist gepositioneerd zijn ten opzichte van de zon.
- Bij gebruik van isolatieplaten in de spouw is het relevant deze platen op te ruwen of stevig duurzaam kunststof gaas met een maaswijdte van 3 tot 10 millimeter te bevestigen. Als glaswol (en dergelijke) als isolatie wordt gebruikt, is het nodig dunne ruwe platen tegen het isolatiemateriaal aan te brengen, bijvoorbeeld houtwolcement.
- Bij voorkeur hebben deze verblijfplaatsen een grootte van minimaal 50 x 80 centimeter en worden ze op de hoek van het gebouw gepositioneerd, zodat de vleermuis zich binnendoor van de ene naar de andere gevelzijde kan verplaatsen afhankelijk van de klimaatomstandigheden.

Verblijfplaatsen realiseren achter gevelbetimmering

- Verblijfplaatsen kunnen ook worden gerealiseerd door het aanbrengen van bij voorkeur meerlaagse gevelbetimmering (onderstaand figuur uit soortenstandaard) of een plaat tegen de gevel zodat een ruimte van enkele vierkante meters wordt gecreëerd. Zowel de buitenmuur als de binnenzijde van de plaat of planken moeten ruw zijn. Als het een gladde buitenmuur betreft moet eerst een ruwe achterwand bevestigd worden. Met latjes kan/kunnen plaat/planken zodanig worden bevestigd, dat aan de onderzijde een ruimte ontstaat van ongeveer 3 centimeter en aan de bovenzijde 1,5 centimeter. Het materiaal moet eveneens op voldoende hoogte (minimaal 3 meter) worden aangebracht.

Figuur 17: Voorbeeld van gevelbetimmering welke geschikt is als verblijfplaats voor gewone dwergvleermuizen (bron www.vleermuizenindestad.nl).

Verblijfplaatsen realiseren achter boeiboorden of sierlijsten

- Ook achter boeiboorden of sierlijsten kunnen gewone dwergvleermuizen verblijfplaatsen hebben. De hierboven omschreven criteria zijn hiervoor eveneens van belang. Het heeft een grote meerwaarde als de ruimte achter de boeiboorden van verschillende gevels met elkaar in verbinding staan, zodat vleermuizen overdag, afhankelijk van de temperatuur, van locatie kunnen wisselen.

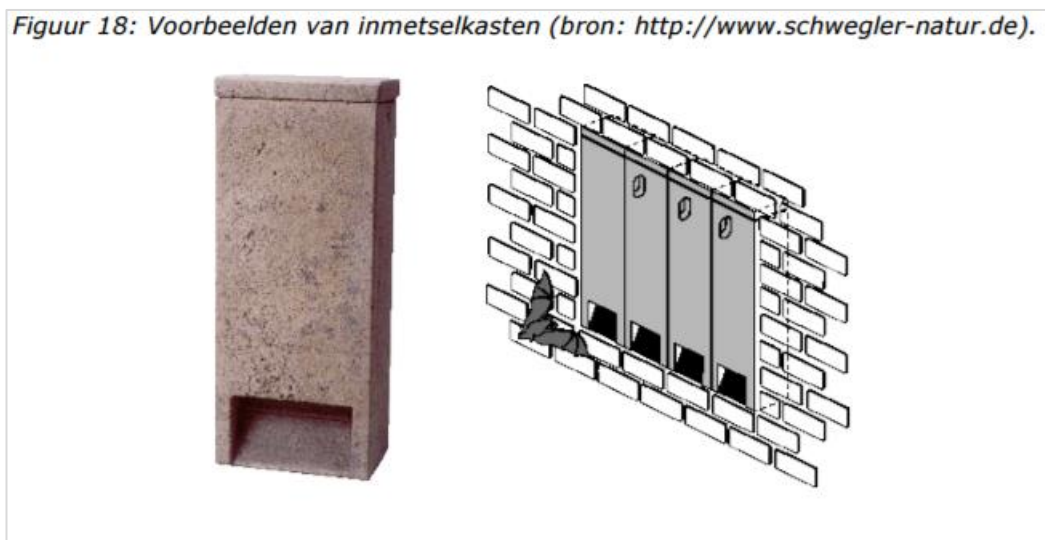
Verblijfplaatsen bij dakconstructies

- Een eenvoudige manier is om bij dakconstructies gebruik te maken van boeiboorden met een ruimte van 1 centimeter die toegang geven tot het dak. Ook kunnen speciale dakpannen en dergelijke worden toegepast. Er is onvoldoende ervaring met de zogenaamde vleermuisvide (een soort van verticale vogelvide) voor aan de rand van het dak, daar waar de dakpannen over de gevel heen hangen. Experimenteel, met monitoren van de resultaten, zou dit kunnen worden toegepast.

Verblijfplaatsen in muren door middel van inmetselekasten

- In Nederland zijn nog weinig positieve resultaten bekend van het gebruik van inmetselekasten (zie onderstaand figuur uit soortenstandaard) door de gewone dwergvleermuis. Experimenteel, met monitoren van de bereikte resultaten, zou dit kunnen worden toegepast. Inmetselekasten moeten gekoppeld kunnen worden zodat een grote ruimte ontstaat waardoor de vleermuizen zich kunnen verplaatsen van de ene naar de andere kast.

Figuur 18: Voorbeelden van inmetselekasten (bron: <http://www.schwegler-natur.de>).

Door bovenstaande maatregelen te treffen ontstaan voor gewone dwergvleermuizen voldoende mogelijkheden om functionaliteit van de te verdwijnen vaste rust- en verblijfplaatsen duurzaam te laten voortbestaan.

4.3 Behoud van essentiële gebiedsfuncties gewone dwergvleermuis

De groenstrook langs de Ockenburghstraat is een essentieel foerageergebied en essentiële vliegroute voor de plaatselijke gewone dwergvleermuis. Het betreft het deel van de groenstrook langs Schapenatjesduin.

Onder de ingrepen is het creëren van doorgangen opgenomen. Voorzien is een doorgang in deelgebied Schapenatjesduin. De breedte van de uiteindelijke doorgang is nog niet bekend.

Het is voorzienbaar dat de functionaliteit voor gewone dwergvleermuis van deze groenstrook wordt aangetast door de ingreep. Voorzienbaar is dat door de ingreep de groenstrook gefragmenteerd (opgeknipt) wordt. Ook kan verlichting een verstrend effect opleveren, waardoor de functionaliteit wordt aangetast. Het negatieve effect ten gevolge van de aantasting is echter met enkele maatregelen sterk te beperken zo niet compleet weg te nemen. De maatregelen die hiertoe worden voorgesteld zijn:

- De functionaliteit van de groenstrook hangt vooral samen met het kronendak van de betreffende bomen. Dit vormt een aaneengesloten scherm van een wind luw jachtgebied. Door te garanderen dat het kronendak van de bomen gesloten blijft en de kruinen van de bomen elkaar blijven raken/ overlappen in de nieuwe situatie, wordt verwacht dat er geen sprake is van een aantasting in functionaliteit van het foerageergebied en vliegroute.

Men is voornemens een (tijdelijke, maar mogelijk ook permanente) doorgang te maken op de locatie waar nu een trap doorgang aanwezig is. Door gebruik te maken van dezelfde plek, hoeft er geen nieuwe doorgang gemaakt te worden. Hierdoor is het mogelijke effect van fragmentatie verder terug gebracht. Indien een andere plek gekozen wordt om een doorgang te realiseren, dient deze aan dezelfde voorwaarden m.b.t. kroondak en verlichting te voldoen. De andere (tijdelijke) doorgang op de plek van de trap dient dan onbruikbaar en beplant te worden.

In het ontwerp van de toekomstige situatie van Schapenatjesduin is een vijver opgenomen, voorzien van een natuurlijke oever. Ook komen er tussen de bebouwing meerdere boomgroepen. Deze beide elementen kunnen goed dienst doen als foerageergebied, waardoor de draagkracht van het gebied toeneemt.

- Verlichting van de openbare ruimte zowel in de doorgang als vanuit de toekomstige situatie (straatverlichting en verlichting van woningen), kan verstrend werken voor vleermuizen. Bij ontwikkelingen in en rond de gebieden is het van belang dat het plangebied en de directe omgeving niet op een voor ecologie meer storende manier verlicht wordt dan in de huidige situatie het geval is. Een verkeerde keuze van straat- en buitenverlichting kan een blijvend negatief effect hebben op het foerageergebied en de vliegroute van vleermuizen. Door verstoring van vleermuizen kunnen deze het gebied gaan mijden, wat een overtreding op de natuurwetgeving is.

De aan te brengen verlichting dient dan ook aan de volgende voorwaarde te voldoen:

- Gericht naar de bestrating, zonder uitstraling naar boven of naar de beplanting. De beplanting die in de oorspronkelijke situatie donker is, dient donker te blijven. Er dient gekozen te worden voor armaturen of lampenkappen welke de uitstraling van het licht beperken.
- De aan te brengen verlichting mag niet reageren of feller gaan branden op het moment dat er personen ter plekke zijn. Deze verlichting, ook wel slimme of smart verlichting genoemd, kan door het plotselinge toenemen van de hoeveelheid licht een sterkere verstoring teweeg brengen dan verlichting welke constant is. Gebruikmaking van flauw oplichtende belijning is wel een optie, omdat een minder verstorend effect hiervan wordt verwacht
- Er gaat een sterke voorkeur uit naar het aanbrengen van lage verlichting (ongeveer een 0,5 meter boven de bestrating) boven de keuze van lantaarnpaal verlichting. De verspreiding van het licht blijft dan beperkt, waardoor verstorende effecten redelijkerwijs tot een minimum beperkt kunnen blijven.

4.4 Aangepaste werkwijze

- Niet overal in de ontwikkelgebieden zijn beschermde natuurwaarden aanwezig. Slechts op een aantal plekken van de te verwijderen bomen bevindt zich een verblijfplaats van vleermuizen (zie Nederpel, V., 2016 en Bijlage 3). Werkzaamheden op andere plekken dan de bomen met een verblijfplaats kunnen plaatsvinden. Tijdens de periode van gebruik van de verblijfplaatsen (15 augustus- 1 april, de boom op Wijndaelerstrip 15 augustus- 1 okt.) mag er niet binnen een afstand van 25 meter gewerkt worden.

De werkzaamheden welke dus geen negatief effect hebben op beschermde soorten en gebiedsfuncties, zijn zonder aanvullende maatregelen in kader van de natuurwetgeving uit te voeren.

- Bij de werkzaamheden wordt rekening gehouden met het broedseizoen van vogels, dat globaal loopt van 15 maart tot en met eind juli (zie ook § 4.6).
- Door fasering in de ontwikkeling van de woningrealisatie, kan er 'haasje over' worden gedaan in de verplichting van aanbrengen van alternatieve voorzieningen. Op plekken waar als eerste ontwikkelt wordt, kunnen (een ruime hoeveelheid) permanent alternatieve verblijven worden aangebracht. Dit kan vervolgens als alternatief dienen voor het verliezen/aantasten van verblijfplaatsen in een latere fase van de ontwikkeling. Hierdoor zijn er minder tijdelijke voorzieningen nodig, welke dikwijls door het tijdelijke karakter een mindere werking kennen voor vleermuizen dan de permanente mogelijkheden.
- Er worden op Schapenatjesduin 58 woningen ontwikkeld en twee appartement gebouwen en op Wijndaelerstrip drie appartementengebouwen op een doorlopende plint. Er dient te worden vastgelegd in een bouwplan (kavelpaspoort) of dergelijk hoeveel en welke woningen

(kavels) de verplichting tot bieden van alternatieve verblijfplaatsen hebben, ten einde de totaal aantal permanente alternatieven te bieden (minimaal twintig in Schapenatjesduin en acht in Wijndaelerstrip).

- Er dient te zijn vastgelegd in een omgevingsplan, plan inrichting buitenruimte, of dergelijk hoe men de verlichting van openbare ruimte wil vormgeven. Door dit vast te leggen, is het voorkomen van verstoring door licht beter te waarborgen. Maatregelen ten aanzien van de verlichting zijn beschreven in §4.3.
- Als tijdens de werkzaamheden toch vleermuizen worden aangetroffen moeten de werkzaamheden onmiddellijk worden stopgezet en moet een vleermuisdeskundige worden geraadpleegd over de manier waarop de werkzaamheden verder uitgevoerd kunnen worden met zo min mogelijk negatieve effecten voor de aangetroffen vleermuizen.

4.5 Periode

De werkzaamheden die invloed hebben op de functie van het plangebied voor de gewone dwergvleermuis dienen zoveel mogelijk plaats te vinden buiten de meest kwetsbare periode van de soort. Hieronder kunnen werkzaamheden verstaan worden als het verwijderen van bomen, grondverzet met zware machines of heien. Tevens dient er rekening te worden gehouden met broedende vogels, welke beschermd zijn volgens de wetgeving.

- Bij de werkzaamheden dient rekening te worden gehouden met broedvogels. Broedende vogels zijn beschermd volgens de Flora- en faunawet en Wet natuurbescherming. Het broedseizoen loopt globaal van 15 maart tot en met eind juli.

Het is wel toegestaan potentiële locaties van broedvogels buiten het broedseizoen te verwijderen. Hierbij te denken aan het verwijderen van (lage) beplanting (wanneer dit geen andere functie voor soorten heeft), zodat in het broedseizoen op de betreffende locatie gewerkt kan worden zonder te verstoren.

- Omdat het niet is uitgesloten dat in de aangetroffen paarverblijfplaatsen enkele overwinterende gewone dwergvleermuizen aanwezig zijn, wordt ervan uit gegaan dat de paarverblijfplaatsen zowel in de paarperiode als in de winter gebruikt worden door vleermuizen. De minst kwetsbare periode voor dwergvleermuizen is in dit geval de periode na de winterrust en voorafgaand aan de kraamperiode. Normaal gesproken loopt deze periode van 1 april tot 15 mei.

Uitzondering hierop is de paarverblijfplaats aan de Wijndaelerstrip, waar twee aanvullende gebiedsbezoeken (op 13 dec '16 en op 19 dec '16 door V. Nederpel) hebben uitgewezen dat deze verblijfplaats in de winter wordt gebruikt. De betreffende paarverblijfplaats is nader onderzocht met zaklamp, inspectiespiegel en boomcamera op gebruik gedurende de winterperiode. De functie van deze verblijfplaats is dus als paarverblijfplaats, waarvan de kwetsbare periode van gebruik tijdens het paarseizoen (15 aug-15 okt) is. Men is voornemens deze boom in maart 2017 te verwijderen.

- De in de tekst genoemde perioden kunnen eerder beginnen of later eindigen, afhankelijk van de lokale meteorologische omstandigheden. Hierover kan een deskundige op het gebied van vleermuizen worden geraadpleegd.

In de onderstaande tabel zijn de meest gunstige en ongunstige perioden voor het uitvoeren van de ingrepen weergegeven, rekening houdend met de kwetsbare perioden van de aanwezige beschermde soorten.

Tabel 1 Werktabel

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Broedseizoen algemene broedvogels												
Paarverblijfplaats boom Wijndaelerstrip												
Overige paarverblijfplaatsen vleermuizen												
totaal												
		werkzaamheden niet toegestaan										
		werkzaamheden mogelijk onder voorwaarden										
		werkzaamheden toegestaan										

Vertaald naar welke werkzaamheden gepland zijn, geeft dat de in Bijlage 6 weergegeven (indicerende) tijdplanning door het jaar heen.

4.6 Overige maatregelen

- Indien gebruik van kunstmatige verlichting gedurende de uitvoering van de werkzaamheden noodzakelijk is dient deze zoveel mogelijk beperkt te worden en gericht te worden op die plaatsen waar verlichting nodig is. Uitstraling van verlichting naar boven, naar water en naar de omgeving toe moet zoveel mogelijk voorkomen worden door gebruik te maken van armaturen die licht bundelen.
- Alle werkzaamheden die een negatief effect kunnen hebben op de gewone dwergvleermuis moeten aantoonbaar worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van vleermuizen.
- Om een duurzame instandhouding van de lokale ecologie tot stand te brengen, is het waarborgen van gebiedsfuncties als verblijfplaatsen en foerageergebied van belang. Door bijvoorbeeld vleermuiskasten, maar ook verblijfplaatsen voor bijvoorbeeld huismus, gierzwaluw of andere soorten toe te passen (natuurinclusief bouwen principe) ook als daar geen verplichting vanuit de wetgeving toe is. Het natuur vriendelijk inrichten van de buitenruimte vervult hierin zeker ook een belangrijke functie. Hierbij te denken aan het aanbrengen van natuurvriendelijke oevers en door het rekening houden met de verlichting in de openbare ruimte. Tevens brengt het pro-actief handelen met zich mee, dat dergelijke voorzieningen bijdragen aan een robuuste populatie met een uitgebreid netwerk van welke

beter bestand is tegen ingrepen en veranderingen. Daarmee is er soms meer ruimte om het verliezen van functies te mitigeren/ compenseren.

De ontwikkelingen in de gebieden lenen zich bij uitstek voor het overcompenseren door natuurinclusief bouwen. Het past in de visie van het project om in een groene en duurzame omgeving te ontwikkelen en te wonen. Door de landschappelijke ligging en het ruim en groen opzetten van de woningontwikkeling, zijn de slagingsverwachtingen van maatregelen hoog. Dit niet alleen met het oog om de verplichting tot vleermuisverblijven, maar ook voor verblijfplaatsen voor andere soortgroepen.

- Voorbereidende werkzaamheden op de ontwikkeling waarbij geen negatief effect voor beschermde soorten of hun gebiedsfuncties voorzienbaar is, kunnen plaatsvinden zonder aanvullende stappen in kader van natuurwetgeving.
- Voordat de ingreep plaatsvindt dient een ontheffing in het kader van de Flora- en faunawet te worden aangevraagd.

5. Bronnen

5.1 Literatuur

Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Dietz, C., O. von Helversen & D. Nill, 2011. Vleermuizen. Alle soorten van Europa en Noordwest-Afrika. Tirion Natuur.

Gemeente Den Haag Projectdocument Kijkduin d.d. 25-10-2016

Heusden, W.R.M. & S.J. Vreugdenhil, 2006. Handreiking Flora- en faunawet. Voor werkzaamheden en activiteiten in het kader van bestendig gebruik, bestendig beheer en onderhoud en ruimtelijke inrichting en ontwikkeling. Rapport, Dienst Landelijk Gebied, Utrecht.

Ministerie van EL&I, 2010. Buiten aan het Werk? Houd tijdig rekening met beschermde planten en dieren! Brochure. [<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2010/03/01/buiten-aan-het-werk-houd-tijdig-rekening-met-beschermde-dieren-en-planten.html> (21-04-2014)].

Natuurtoets Wijzigingsplan Appartementenbouw en maatschappelijke voorzieningen Wijndaelerstrip Kijkduin – Ockenburgh, Projectnummer 0408594.00, 7 april 2016 revisie 00, Antea

Natuurtoets Wijzigingsplan Uitbreiding Internationale School Kijkduin – Ockenburgh. Projectnummer 0408594.00, 7 april 2016 revisie 00, Antea

Natuurtoets Wijzigingsplan Woningbouw Schapenatjesduin Oost Kijkduin – Ockenburgh
Projectnummer 0408594.00, 7 april 2016 revisie 00, Antea

Natuurtoets Wijzigingsplan Woningbouw Waldeck Kijkduin – Ockenburgh. Projectnummer 0408594.00, 7 april 2016 revisie 00, Antea

Nederpel, V. , 2016. Onderzoek buizerd en vleermuizen Diverse locaties te Den Haag. In het kader van de Flora- en faunawet. Rapport RA16193-01, Regelink Ecologie & Landschap, Mheer.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, 2014. Soortenstandaard Gewone dwergvleermuis *Pipistrellus pipistrellus*.

5.2 Websites

www.rijksoverheid.nl/ministeries/elenil

www.vleermuisprotocol.nl

www.vleermuizenindestad.nl

<https://nioo.knaw.nl/nl/pers/signalen-van-brede-gevolgen-kunstlicht-gevonden-natuur>

Bijlage 1. Natuurwetgeving

Flora- en faunawet

De Flora- en faunawet is de soortgerichte implementatie van de Europese Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn en bundelt de bepalingen die voorheen in verschillende wetten waren opgenomen: Vogelwet 1936, Jachtwet, Natuurbeschermingswet (hoofdstuk V: soortenbescherming), Nuttige Dierenwet 1914 en Wet Bedreigde uitheemse dier- en plantensoorten. De Flora- en faunawet beschermt in beginsel soorten.

Activiteiten waarbij schade wordt gedaan aan beschermde dieren of planten zijn verboden, tenzij dit uitdrukkelijk is toegestaan (het “nee, tenzij”-principe). Het is dan ook altijd zaak om, waar mogelijk, activiteiten uit te voeren zonder schade aan beschermde dieren en planten aan te brengen.

De wet erkent de intrinsieke waarde van in het wild levende dieren. In de wet is dan ook een zorgplicht opgenomen: iedereen moet 'voldoende zorg' in acht nemen voor alle in het wild voorkomende dieren en planten (niet alleen de beschermde) en hun leefomgeving.

Verbodsbepalingen

De Flora- en faunawet kent, naast de zorgplicht, een aantal verbodsbepalingen welke relevant zijn voor de onderhavige toetsing:

Artikel 8

Het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, te plukken, te verzamelen, af te snijden, uit te steken, te vernielen, te beschadigen, te ontwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.

Artikel 9

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.

Artikel 10

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.

Artikel 11

Het is verboden nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Artikel 12

Het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

Algemene maatregel van Bestuur (AmvB)

Op 23 februari 2005 is de AmvB art. 75 van de Flora- en faunawet in werking getreden. In dit besluit is een vrijstelling voor specifieke activiteiten en soorten geregeld. Tevens introduceert de AmvB de gedragscode.

Tabel 1

Voor soorten die zijn opgenomen in Tabel 1 geldt een algehele vrijstelling wanneer de werkzaamheden vallen onder:

- bestendig beheer en onderhoud, ook in landbouw en bosbouw;
- bestendig gebruik;
- ruimtelijke ontwikkeling en inrichting.

Soorten opgenomen in Tabel 1 zijn licht beschermd. Er dient een ontheffing te worden aangevraagd wanneer de werkzaamheden niet onder een van bovengenoemde categorieën vallen en er een (te verwachten) negatief effect op de soorten uit Tabel 1 is. Deze aanvraag wordt door bevoegd gezag onderworpen aan een lichte toets. Daarbij wordt getoetst of de gunstige staat van instandhouding van de soort niet in het geding is en of de activiteit een redelijk doel dient.

Tabel 2

Soorten opgenomen in Tabel 2 zijn zwaar beschermd. Hierbij geldt een vrijstelling mits gewerkt wordt volgens een door de minister goedgekeurde gedragscode. Vallen de werkzaamheden niet onder de bij Tabel 1 genoemde categorieën of wordt niet gewerkt volgens een gedragscode, dan moet een ontheffing aangevraagd worden. Deze aanvraag wordt, net als voor de soorten van Tabel 1 geldt, onderworpen aan een lichte toets.

Tabel 3

De soorten opgenomen in Tabel 3 zijn strikt beschermde soorten. Ook wanneer werkzaamheden vallen onder een van de bij Tabel 1 genoemde categorieën geldt niet zonder meer een vrijstelling. Alleen bij bestendig beheer en onderhoud is een vrijstelling mogelijk wanneer gewerkt wordt volgens een goedgekeurde gedragscode. Werkzaamheden die in een van de andere categorieën vallen en die negatieve effecten op beschermde soorten (kunnen) hebben zijn ontheffingsplichtig. Voor het verstrekken van een ontheffing wordt deze onderworpen aan een zware toets wanneer:

- er geen andere bevredigende oplossing voor de geplande activiteit is;
- de geplande activiteit geen afbreuk doet aan de gunstige staat van instandhouding van de soort;
- er sprake is van een in of bij de wet genoemd belang.

Bij soorten van Bijlage IV van de Habitatrictlijn moet tevens sprake zijn van een van de volgende door de Habitatrictlijn erkende belangen:

- dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en voor het milieu wezenlijk gunstige effecten;
- bescherming van flora en fauna;
- openbare veiligheid.

Vogels

Met ingang van 26 augustus 2009 heeft het Ministerie van LNV (nu EZ) een nieuw beleid ten aanzien van broedvogels ingezet. Verblijfplaatsen van broedvogels zijn door de Flora- en faunawet beschermd. De Flora- en faunawet kent hierbij geen standaardperiode voor het broedseizoen. Het gaat bovendien om individuele broedgevallen.

De meeste vogels maken elk broedseizoen een nieuw nest. Deze eenmalig te gebruiken nesten vallen onder de bescherming van artikel 11 van de Flora- en faunawet in de periode dat deze daadwerkelijk gebruikt worden.

Van een beperkt aantal vogels is de nestlocatie het gehele jaar beschermd door de Flora- en faunawet (Bijlage 1). Het betreft dan vogels die in de volgende categorieën vallen:

- vogels die het gehele jaar door gebruikmaken van hun nestlocatie als vaste rust- en/ of verblijfplaats;
- koloniebroeders die erg honkvast zijn en sterk afhankelijk zijn van bebouwing of specifiek biotoop.
- niet koloniebroeders die erg honkvast zijn en sterk afhankelijk zijn van bebouwing of specifiek biotoop
- vogels die jaar in jaar uit van hetzelfde nest gebruikmaken en zelf niet of nauwelijks in staat zijn om een eigen nest te bouwen.

Voor het aantasten van de functionaliteit van een jaarrond beschermd nest dient altijd een ontheffing aangevraagd te worden.

Ontheffing kan alleen verkregen worden op grond van een wettelijk belang uit de Vogelrichtlijn.

Wettelijke belangen zijn:

- bescherming van flora en fauna;
- veiligheid van het luchtverkeer;
- volksgezondheid of openbare veiligheid.

Naast de bovenstaande vier categorieën is er ook nog een vijfde categorie. Van deze vogels wenst Bevoegd Gezag een inventarisatie of inschatting van de nestmogelijkheden in de nabijheid. Ontbreken deze dan dient de initiatiefnemer passende maatregelen te nemen en/of een ontheffing aan te vragen.

Gedragscodes

Werken volgens een gedragscode kan (soms) een vrijstelling voor soorten uit Tabel 2 en Tabel 3 geven. Hiervoor dient gewerkt te worden volgens een door de minister vastgestelde gedragscode. Een overzicht van goedgekeurde gedragscodes is te vinden op: <https://mijn.rvo.nl/gedragscodes-overige-organisaties>

(<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/natuurnetwerk-nederland>).

Wet natuurbescherming

Algemeen

Op 1 januari 2017 wordt de Wet natuurbescherming van kracht. Deze wet is de Nederlandse implementatie van de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn, aangevuld met nationale bepalingen. De Wet natuurbescherming vervangt de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet en de Boswet. De Wet natuurbescherming kent drie pijlers, namelijk:

- bescherming van Natura 2000-gebieden,
- bescherming van soorten,
- bescherming van houtopstanden.

Daarnaast is er een belangrijke plaats ingeruimd voor de zorgplicht (artikel 1.11). Vanuit deze zorgplicht moeten handelingen achterwege blijven waarvan men kan vermoeden zij nadelige gevolgen kunnen hebben voor beschermd gebied of soorten.

In dit hoofdstuk volgt een eenvoudige weergave van de essentie van de Wet natuurbescherming, voor zover deze betrekking heeft op ruimtelijke ontwikkelingen en festiviteiten. Verbodsartikelen worden voor de leesbaarheid vereenvoudigd weergegeven. Raadpleeg voor de exacte formulering de wetstekst (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2016-34.html>).

Bescherming Natura 2000-gebieden

Vanuit de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn hebben de lidstaten de verplichting om speciale beschermingszones aan te wijzen. Deze speciale beschermingszones heten Natura 2000-gebieden. Elk Natura 2000-gebied heeft instandhoudingsdoelstellingen ten aanzien van:

- leefgebieden voor vogelsoorten, voor zover nodig voor de uitvoering van de Vogelrichtlijn, en/of
- natuurlijke habitats en de habitats van soorten, voor zover nodig voor de uitvoering van de Habitatrichtlijn.

Verboden (volgens artikel 2.7, lid 2) is elke activiteit (in de wet: project of handeling) zowel binnen als buiten een Natura 2000-gebied die, gelet op de instandhoudingsdoelstellingen:

- de kwaliteit van de natuurlijke habitats of de habitats van soorten in dat gebied kan verslechteren of,
- een significant verstorend effect kan hebben op de soorten waarvoor dat gebied is aangewezen.

De activiteit kan alleen doorgang vinden als Gedeputeerde Staten van de provincie waarin de activiteit plaatsvindt een vergunning verlenen. Voor diverse werkzaamheden in nationaal belang (zoals werkzaamheden rond de hoofdspoorwegen) is de minister van Economische Zaken bevoegd gezag.

Bescherming van soorten

De Wet natuurbescherming kent drie beschermingsregimes:

- beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn,
- beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn,
- beschermingsregime andere soorten.

Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn

Onder het beschermingsregime Vogelrichtlijn vallen alle van nature in Nederland in het wild levende vogels. Op basis van artikel 3.1 is het verboden om:

1. opzettelijk vogels te doden of te vangen;
2. opzettelijk vogelnesten, -rustplaatsen en -eieren te vernielen of te beschadigen of vogelnesten weg te nemen;
3. eieren van vogels te rapen en deze onder zich te hebben;
4. opzettelijk vogels te storen.

Het verbod om vogels opzettelijk te storen geldt niet wanneer dit niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de betreffende soort. Bij werkzaamheden in het broedseizoen kan het verlaten van nesten als gevolg van verstoring leiden tot het indirect doden van dieren of het aantasten van de functionaliteit van nesten en dus tot een overtreding van artikel 3.1, lid 1 en 2.

De vogelsoorten die jaar op jaar gebruik maken van hetzelfde nest verdeeld over vier categorieën waarvan de nest een jaarronde bescherming genieten. Ook is er een vijfde categorie van vogels waarvan een inventarisatie van de nesten gewenst kan zijn.

Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn

Onder het beschermingsregime Habitatrichtlijn vallen

alle dieren uit:

- de Habitatrictlijn, bijlage IV, onderdeel a,
- het Verdrag van Bern, bijlage II,
- het Verdrag van Bonn, bijlage I,

en alle planten uit:

- de Habitatrictlijn, bijlage IV, onderdeel b,
- het Verdrag van Bern, bijlage I.

Volgend artikel 3.5 is het verboden om, voorzover het soorten betreft uit bovenstaande bijlagen:

1. opzettelijk dieren te doden of te vangen;
2. opzettelijk dieren te verstoren;
3. opzettelijk eieren van dieren te vernielen of te rapen;
4. voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren te beschadigen of te vernielen;
5. opzettelijk planten in hun natuurlijke verspreidingsgebied te plukken, te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen.

In de genoemde bijlagen van de verdragen van Bern en Bonn staan ook diverse vogelsoorten genoemd. Dit betekent dat voor deze soorten het (ver)storen ook verboden is wanneer dit geen effect heeft op de instandhouding van de betreffende soort.

Beschermingsregime andere soorten

Onder het 'beschermingsregime andere soorten' vallen een aantal soorten waarvoor er geen Europese verplichting ligt tot bescherming. Nederland geeft zo uitvoering aan de algemene verplichting van het Biodiversiteitsverdrag om de staat van instandhouding van dier- en plantensoorten te beschermen.

Volgens artikel 3.10. is het verboden om, voorzover het soorten uit deze lijst betreft:

1. opzettelijk dieren te doden of te vangen;
2. voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren te beschadigen of te vernielen;
3. opzettelijk planten in hun natuurlijke verspreidingsgebied te plukken, te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen.

Onder dit beschermingsregime vallen ook een groot aantal zeer algemene zoogdieren en amfibieën. Een groot deel van deze algemene soorten zijn door de provincies en het ministerie van EZ voor ruimtelijke ontwikkelingen vrijgesteld van de Wet natuurbescherming.

Ontheffing en vrijstellingen

Ontheffingen worden verleend door de Minister van Economische zaken of Gedeputeerde Staten, en geven een initiatiefnemer om onder voorwaarden de wet te overtreden. Vrijstellingen worden gegeven door de Minister van Economische zaken of Provinciale Staten en beschrijven handelingen en situaties waarin de wet niet van toepassing is.

Ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen of het verkrijgen van een vrijstelling kan alleen wanneer er:

- geen andere bevredigende oplossing bestaat;
- geen negatief effect is op de staat van instandhouding van de soort;
- en er voldaan is aan de in de wet genoemde belangen (artikel 3.3, lid 4b, artikel 3.8, lid 5b en artikel 3.10, lid 2).

Voor het beschermingsregime overige soorten is het voldoende als er voldaan wordt aan een in de wet genoemd belang.

Bescherming van houtopstanden

Een houtopstand beslaat een oppervlakte van 10 are of meer, of bestaat uit een rijbeplanting van meer dan twintig bomen, gerekend over het totaal aantal rijen.

Volgens artikel 4.2 vallen buiten de bescherming houtopstanden:

- houtopstanden binnen door de gemeenteraad vastgestelde grenzen van de bebouwde kom houtopstanden;
- houtopstanden op erven of in tuinen en fruitbomen en windschermen om boomgaarden;
- naaldbomen bedoeld als kerstbomen en niet ouder dan twintig jaar en kweekgoed;
- uit populieren of wilgen bestaande wegbeplantingen, beplantingen langs waterwegen en eenrijige beplantingen langs landbouwgronden;
- het dunnen van een houtopstand;
- uit populieren, wilgen, essen of elzen bestaande beplantingen die zijn bedoeld voor de productie van houtige biomassa en die:
  - ten minste eens per tien jaar worden geoogst;
  - bestaan uit minstens tienduizend stoven per hectare per beplantingseenheid bestaande uit een aaneengesloten beplanting die niet wordt doorsneden door onbeplante stroken breder dan twee meter;
  - zijn aangelegd na 1 januari 2013.

Volgens artikel 4.2 is het verboden een houtopstand geheel of gedeeltelijk te vellen zonder daar melding van te doen bij Gedeputeerde Staten. Dit geldt niet voor het periodiek vellen van griend- of hakhout. Binnen drie jaar moet het gevelde deel weer zijn herplant.

Vrijstellingen gelden er wanneer het vellen gebeurt middels een goedgekeurde gedragscode of de werkzaamheden voortvloeien uit instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden of nodig zijn voor aanleg en het onderhoud van brandgangen op natuurterreinen.

Natuurnetwerk Nederland

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN; voorheen Ecologische Hoofdstructuur (EHS)) bestaat uit planologisch beschermde gebieden die zijn aangewezen om ecologische verbindingen te realiseren tussen belangrijke natuurgebieden. Deze natuurgebieden en de verbindingen daartussen vormen samen een ecologisch netwerk. De wezenlijke kenmerken en waarden van het NNN mogen niet door een ingreep worden aangetast. Alle (mogelijke) effecten van een voorgenomen ingreep moeten daarop dan ook worden getoetst. De provincie waarbinnen het plangebied valt geeft invulling aan het NNN en is daartoe het bevoegd gezag. Voor meer informatie over het NNN en het toetsingskader zie <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/natuurnetwerk-nederland>.

Wet dieren

De Wet natuurbescherming kent geen verbod op het verwonden van dieren. Dit is namelijk al verboden in de Wet dieren. Volgens artikel 2.1 van de Wet dieren, eerste lid, is het namelijk verboden om:

- zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen.

De Wet dieren kent een ontheffingsmogelijkheid, maar alleen als het belang van het welzijn van dieren zich er niet tegen verzet. Een ontheffing is niet nodig wanneer vaststaat dat het mogelijk verwonden van dieren een 'redelijk doel' dient, of 'noodzakelijk' is. In deze rapportage wordt niet getoetst aan de Wet dieren.

Bijlage 3. Kaartweergave resultaten vleermuisonderzoek

Legenda

- plangebied met deelgebieden waarnemingen gewone dwergvleermuis
- foeragerend
- zomerverblijfplaats
- paarverblijfplaats
- paarverblijfplaats
- roepend (paarverblijf nabij)
- vliegroute
- essentieel foerageergebied

Regelink
Ecologie & Landschap

© Dienst voor het kadaster en de openbare registers, Apeldoorn, 2016

Bijlage 4. Suggesties plaatsing tijdelijke verblijfplaatsen

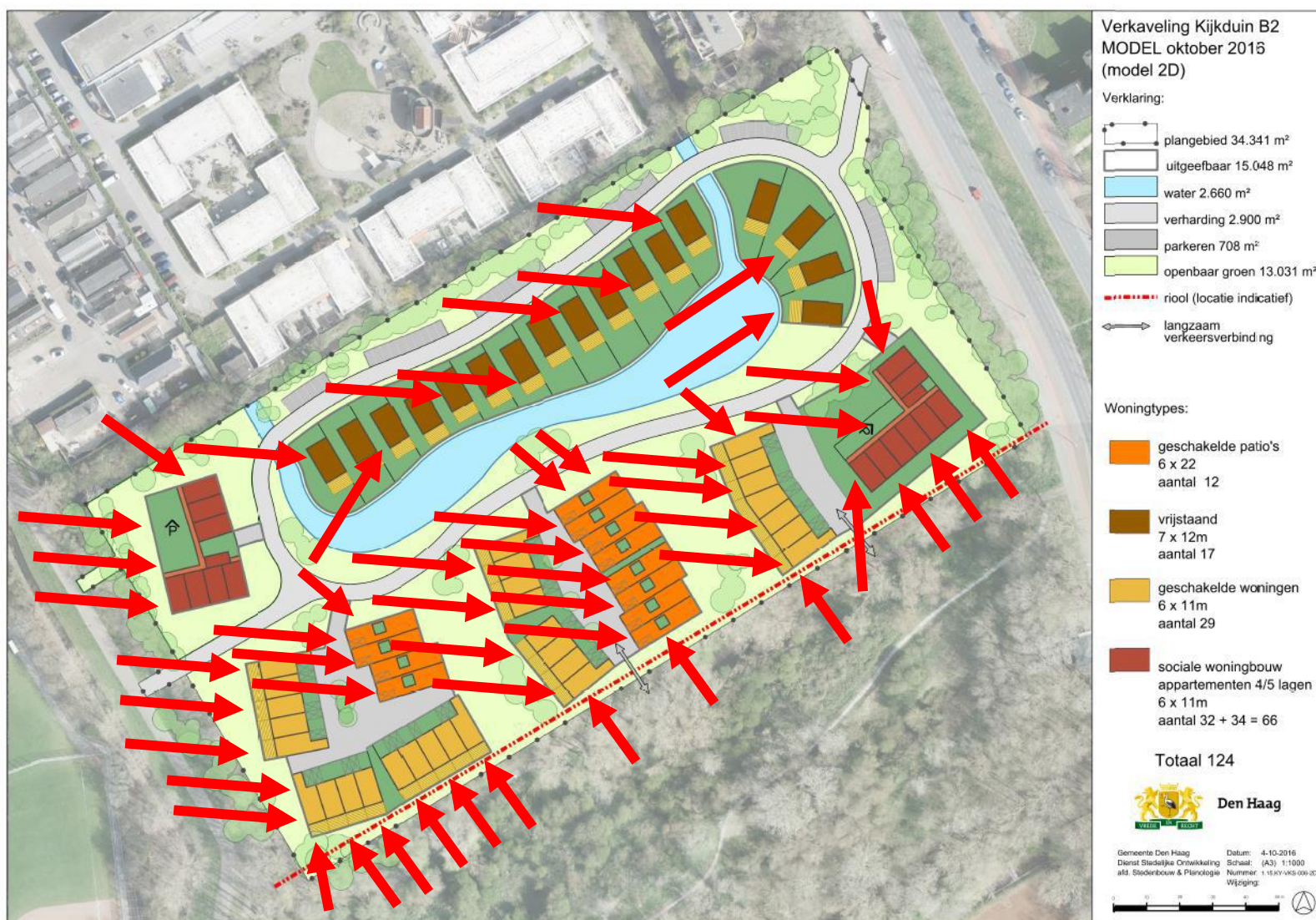

Figuur Weergave verkaveling Schapenatjesduin met suggesties voor geschikte locaties waar tijdelijke verblijfplaatsen kunnen worden aangebracht (oranje sterren, minimaal 20 stuks). Bron: Projectdocument Kijkduin d.d. 25-10-2016

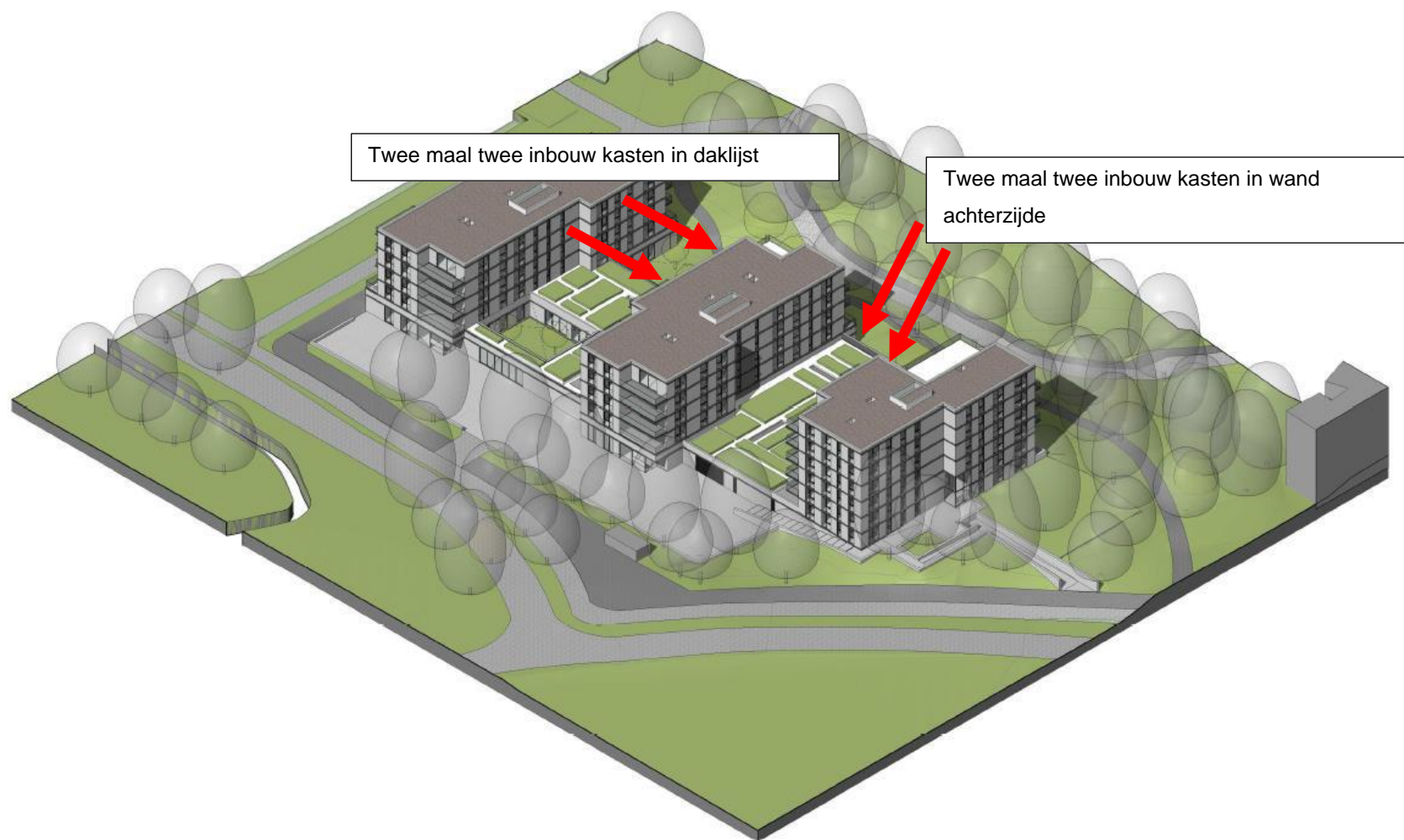

Figuur Weergave inpassing Wijndaelerstrip met suggesties voor geschikte locaties waar tijdelijke verblijfplaatsen kunnen worden aangebracht (oranje sterren, minimaal 8 stuks). Bron: Projectdocument Kijkduin d.d. 25-10-2016

Bijlage 5. Suggesties plaatsing permanente verblijfplaatsen

Figuur Weergave verkaveling Schapenatjesduin met suggesties voor geschikte locaties waar permanente verblijfplaatsen kunnen worden aangebracht (rode pijlen: minimaal 20 stuks). Bron: Projectdocument Kijkduin d.d. 25-10-2016

Figuur Weergave inpassing Wijndaelerstrip met suggesties voor geschikte locaties waar permanente verblijfplaatsen kunnen worden aangebracht (rode pijlen, minimaal 8 stuks). Bron: Projectdocument Kijkduin d.d. 25-10-2016

Bijlage 6. Tabel (indicerende) werkperioden

	2017													2018											
	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	
Aanbrengen tijdelijke verblijfplaatsen	X	X																							
Behandelingsperiode ontheffingsaanvraag	X	X	X	X	X																				
Verwijderen boom met verblijfplaats Wijndaelerstrip (indien ontheffing tijdig verstrekt wordt)		X	X																						
Gewenningsperiode tijdelijke verblijfplaatsen		X	X	X	X	X	X																		
Aanbrengen vervangende vliegroute									X	X	X	X	X	X											
Werkzaamheden bomen snoeien/ kappen zonder verblijfplaats of gebiedsfunctie	X	X									X	X	X	X									X	X	
Werkzaamheden aan of direct rond bomen/gebouwen																X	X								

met verblijfplaats of functie																				
	X	werkzaamheden mogelijk onder voorwaarden zoals in tekst vermeld																		